

Baedeker o Mostaru, 1892

Karl Baedeker je rođen 1801. u Essenu, Njemačka. Budući mu je otac bio poznati knjižar i tiskar, već 1827. g osniva svoju vlastitu tirtku u Koblenzu i u njoj počinje objavljivati turističke vodiče. U svojim je izdanjima koristio najbolje izvoore i najpouzdanije stručnjake, a osobno je provjeravao stvarno stanje na terenu. Prvi je uveo označavanje važnijih mjesta zvjezdicama zbog isticanja vrijednosti pojedinih lokaliteta.

U knjizi „*Illustriert Führer, Reisetouren in Bosnien und der Hercegovina*“, (Ilustrovani vodič, Putne relacije u Bosni i Hercegovini) objavljenoj u Beču 1892. godine, koja je toga vremena bila svojevrsni turistički vodič i prospekt (Baedeker), za putovanje u nove zemlje, opisano je putovanje kroz Bosnu i Hercegovinu. Vodič je donio veoma opširne i iscrpne informacije o svakom većem, ali i manjem mjestu. Date su informacije o načinu putovanja, o dobrim smještajima, restoranima, prirodnim ljepotama i kulturno istorijskim znamenitostima

Bilo je to vrijeme kada je tek bila završena gradnja željezničke pruge od Metkovića, gdje je toga vremena bila glavna bosansko-hercegovačka putnička i teretna luka, pa preko Mostara i Hercegovine, Sarajeva i Bosne, sve tamo do dalekog Beča. U knjizi je objavljeno 58 vrsnih fotografija, s planom grada Sarajeva i jednom kartom.

Koliko je bio značajan njegov vodič pokazuje i činjenica da se po njemu svi turistički vodiči ovakve vrste širom svijeta nazivaju bedekerima.

Ovdje ćemo se pozabaviti s dijelom tog putovanja, željeznicom od Metkovića, preko Mostara do Sarajeva, s posebnim osvrtom na detalje i opis grada Mostara.

Originalna knjiga, na njemačkom jeziku, može pronaći na našoj web stranici www.codom.org

U knjizi se posebno preporučuje putovanja željeznicom na tri relacije: Bosnabahn između Bosanskog Broda i Sarajeva, 269 kilometara, od Doboja do Simina Hana 76 kilometara, te Bosansko-hercegovačkom državnom željeznicom između Metkovića i Sarajeva 178 kilometara.

„Metković – Sarajevo definitivno je vrlo zanimljiva planinska željeznica na kojoj se u jednom dijelu koristi i zupčasti prenos. Vagoni 1. i 2. klase prilično su ugodni na svim prugama, a prozračni i otvoreni osmatračnički vagoni voze u ljetnoj sezoni na relaciji Mostar – Sarajevo.

U bliskoj budućnosti, bosanskohercegovačka državna mreža željeznica će se proširiti proširenjem pruge Lašva - Travnik, Donji Vakuf - Bugojno, s krakom od Donjeg Vakufa do Jajca. Ova linija će imati vezu sa Bosnabahnom na stanici u Lašvi.

Od Metkovića preko Mostara do Sarajeva. 178 kilometara – bosansko-hercegovačka jugozapadna državna željeznica. Voz uskog kolosijeka i djelomično uz pomoć zupčanika. Vrijeme putovanja 11 sati 36 minuta.

Cijene karata od Metkovića do Mostara I. Klasa, 1 fl.. 72 kr, II. Klasa 1 fl. 29 kr.,

III. klasa. 86 kr.

Od Mostara do Sarajeva I. klasa 5 fl. 40 kr., II. Klasa. 4. fl. 5 kr., III. klasa. 2 fl. 70 kr. (fl. - florin, kr. Kruna – op. autora)

Metković, polazište bosansko-hercegovačke državne željezničke pruge Metković - Sarajevo, leži na dalmatinskom tlu, do njega dolaze parobrodi iz austrijskih ili mađarskih luka, kroz široki Neretvanski kanal, koji je regulisan prije nekoliko godina. Voz iz Metkovića prolazi vrlo ravnim, plodnim i dobro obrađenim tлом, a nakon jednog kilometra dolazi na granicu Dalmacije sa Bosnom i Hercegovinom.

Slijede stanice Čapljina, Dretelj, Krućevići, Žitomislići, Buna.

Nakon stanice Buna, voz prelazi preko duboke i brze rijeke Jasenice i ulazi u južnu dolinu Mostara, Bišće polje, koje je zanimljivo zbog svojih arheoloških nalaza. U pozadini polja se nazire grad Mostar, u dolini između surovog i golog brda Hum i blage kosine Podveleža, zasađenog vinogradima i vočkama, kojima dominiraju kule i kupole Orijenta i ortodoksne crkve. Čim voz stigne do padina Huma, na trenutak se otvara zanimljiv pogled na duboko udubljenu stjenovitu klisuru Neretve i grad Mostar, a nakon toga pogled na bivšu tursku kasarnu i tzv. Južni logor. Nakon 43 kilometra, voz stiže na stanicu Mostar.

Hotel Neretva nalazi se na lijevoj obali rijeke, ne tako daleko od željezničke stanice. Hotel je elegantan i vrlo dobar. Ima čitaonicu, kafanu i dobar restoran. Cijene soba: s 1 krevetom od 1 fl. 5 kr. do 1 fl. 45 kr., s 2 kreveta od 2 fl. 5 kr. do 3 fl. 45 kr. Prevoz do željezničke stanice po osobi iznosi 20 kr.

Tarife za iznajmljivanje kola s jednim i dva konja: Do grada, za korištenje do pola sata, kola s jednim konjem 60 kr., s dva konja 1 florin, a za svakih sljedećih pola sata, za kola s jednim konjem 30 kr., s dva konja 50 kr.

Izvan grada: za upotrebu do pola sata s jednim konjem 80 kr, a s dva konja 1 fl. 40 kr., Za svakih sljedećih pola sata: s jednim konje, 40. kr., a s dva konja 70 kr. Vožnje u gradskom rejonu: do željezničke stanice, prema sjevernom ili južnom logoru: s jednim konjem 50 kr., s dva konja 80 kr. Za relacije do klaonice, do vojnog strelišta, do vojnog ili katoličkog civilnog groblja, do biskupske rezidencije, do rudnika uglja i do štale s konjima, s jednim konjem 60 kr., a s par konja 1 fl.

Izvan grada: do Mukoše, ili do hana u Vrapčićima, jedan konj 1 florin, par konja 1 florin 80 kr. Do Podveleške karaule: jedan konj 1 fl, par konja 1 fl. 80 kr. Do hana u Potocima, do Blagaja ili Bune: jedan konj 1 fl. 30 kr., dva konja 2 fl. Do Pjesaka ili Orlovića hana: jedan konj 2 fl, dva konja 3 fl. U slučaju povratnog putovanja, vrijeme čekanja kao i vrijeme povratnog putovanja plaća se svakih pola sata: u gradskom rejonu jedan konj 25 kr., dva konja 40 kr. Izvan grada: jedan konj 40 kr., dva konja 60 kr. Od 11 navečer do 5 ujutro sva putovanja su skuplja za polovinu cijene.

Za sva ostala mjesta van grada, koja se ovdje ne spominju, cijena ovisi o dogovoru. Vozač kola mora platiti cestarinu za sva putovanja izvan grada.

O istoriji grada.

Mostar je prema predanju, 1440. godine osnovao Radivoj Gost, koji je bio u službi vojvode Stjepana Kosače, navodno pod imenom Vitrinica. Međutim, ovu pretpostavku osporavaju mnogi koji gradu pripisuju mnogo starije porijeklo. U svakom slučaju, Mostar je, kao i sva urbana naselja u Bosni i Hercegovini, mogao biti samo donji grad ispod neke tvrđave u srednjem vijeku, do čijeg je imena i došao s upotrebom sloga pod (*sub, sotto*): Podhum. Planina na kojoj je stajao dvorac i danas nosi ime Hum, ali je grad dobio ime po prelazu preko rijeke koji je ovdje postojao i u davnim vremenima, „Grad most” (Mostar). Na brdu Hum i danas postoje ruševine većeg utvrđenja, koje bi moglo biti identičano dvoru Chlum (kasnije Hum), koji je car *Constantin Porphyrogenet* poznao u zemljama *Zachlumer* (Zahumlje, južna Hercegovina) na jednom brdu nedaleko od rijeke Bune. U kasnom srednjem vijeku umjesto ovog imena spominju se dvorci na mostovima Neretve (*do castelli al ponte de Narenta* 1497.), a kako most ovdje označava tvrđavu, ubrzo je potom (1499., 1513.) i gradskom naselju dao ime (Pont, Most, Mostići, Mostari). Prosperitet grada datira iz vremena turskog osvajanja, kroz koju je Blagaj propao, a Mostar zauzeo njegovo mjesto. U turskim mletačkim ratovima Mostar je bio utvrđeni položaj muslimana. 1684. nije uspio napad neprijatelja, a 1717. nije uspjela duga opsada Mlečana i trupa njihovih dalmatinskih pomagača. Tokom posljednjeg razdoblja turske vladavine Mostar nije bio utvrđen, samo je Konak imao nekoliko mjesta za topove.

Grad Mostar vrlo je zanimljiv sa strukturne tačke gledišta. Ima oko 12.700 stanovnika, od kojih su polovina Mohamedanci, a druga polovina u jednakim dijelovima grčki orijentalci i katolici, gdje se istočna i zapadna gradnja kontinuirano isprepliću, leži na dvije uske obale, u uskoj dolini Neretve, između Huma i Podveleža, koja se može obići za oko sat vremena i prilično je uzan; samo je područje Zahum malo šire i proteže se prema zapadu

Najzanimljivija atrakcija grada je poznati most na Neretvi, širok 38,5 metar, koji premoštava brzu i hirovitu rijeku, u divljem koritu okruženim velikim gromadama stijena, s jednim lukom, čiji je vrh 19 m iznad nivoa vode, a raspon 27,34 m. Pretpostavka da je most rimska građevina je pogrešna. Moguće je da su neki njegovi dijelovi, nosači i dvije kule mosta, rimskog porijekla, ali današnji most, kao takav, nesumnjivo je djelo turskog doba i talijansko-dalmatinskih graditelja. Na to nesporno ukazuje natpis na ključnom kamenu (*Kudret Kemeru*, tj. Luk božanske moći), koji ukazuje na 974. godinu po Hidžri (1566.), te se luk na najpozitivniji način predstavlja kao turska gradnja, koja je sagrađena za vrijeme sultana Sulejmana II. Do sada na samom mostu niti u njegovoj blizini nisu pronađeni rimski natpisi ili skulpture. Most zajedno s kulama u narodnom jeziku označava Grad - tvrđavu. Kule imaju četiri sprata, polukružne su i nekada su se dijelom koristile kao teške tamnice, a dijelom kao skladište baruta.

Most mogu koristiti samo pješaci. Još jedan željezni most povezuje dvije obale rijeke, tik uz hotel Neretvu. Ostale zgrade koje vrijedi vidjeti su: orijentalna pravoslavna crkva na padinama Podveleža, jedna masivna građevina na lijevoj obali rijeke, na lijepoj lokaciji i vidljiva izdaleka. Katolička crkva, prekrasna nova zgrada u obliku bazilike s detaljima u korintskom stilu; nova zgrada okružnog suda i zatvor

okružnog suda, prostrani franjevački samostan (posljednje tri zgrade na desnoj obali Narente) i nova trgovačka škola, lijepi mali park ispred hotela Neretva. Sjeverni i južni logor, kao i tvornica duhana, također su prostrane zgrade koje vrijedi vidjeti. Putnik ne bi smio propustiti posjetiti uglavnom vrlo živahnu čaršiju, mostarski bazar, koji se sastoji od oko 500 dućana jarkih boja, kao i skladišta turske robe, u kojima je orijentalna umjetnost zastupljena u velikom izboru, sjaju i relativno jeftinim cijenama. U skromnim ćepencima, ispred kojih su izvješeni opanci, konjski ulari, kožni remenovi, vreće i slično, pred posjetiocem se ponekad nađe i najfinija izložba orijentalnog veza i tkanja tepiha.

Izleti iz Mostara.

1. Na Hum (1 sat). Lijep pogled na grad i dvije ravnice, Bjelo polje na sjeveru i Bišće polje na jugu.

2. Do izvora Radobolje (1 sat). Udoban put vodi do izvora Radobolje koji Mostar opskrbljuje vodom za piće. Rijeka izvire ispod brda Mikuljača u blizini Cima. Sistem vodosnabdijevanja koji vrijedi vidjeti. Čak je i u tursko doba već postojao dobar, iako vrlo primitivan, vodovod, koji je vodom napajao i stanovnike na lijevoj strani rijeke Neretve, a od 60 tadašnjih izljeva, ubrzo ih je ostalo samo 20.

3. Na Mostarsko Blato. (vrijeme putovanja 1 sat.) Na putu koji vodi na željezničku stanicu, nastavite ravno, a s druge strane pruge dolazite do *Stephanie allee*, koja je zasađena lijepim drvećem. Na drugom kraju ovog šetališta, put koji vodi do Mostarskog Blata (koji će se graditi dalje) odvaja se desno i u velikim zavojima uz planinu penje do pratećih visina doline Neretve. Desno je prekrasan pogled k dolini Radobolje. Obronci planina posvuda su krševiti i prekriveni vrlo niskim grmljem, samo na jednom mjestu, iznenada se ukazala bujna vegetacija mladih hrastova i drugog tvrdog drveća. Ovo je imanje u privatnom vlasništvu, koje je ograđeno radi zaštite od koza i pruža najbolje dokaze da se kraško tlo, posebno na mjestu zaštićenom od bure, može uspješno zasaditi, samo ako se pravilno zaštititi od neprijatelja svake mlade plantaže. Put savija lijevo u dolinu, a ubrzo nakon toga otvara se iznenađujući pogled na Mostarsko blato, sliku kakvu ne bismo očekivali, obzirom na ime ove doline. Blato znači močvara, i poput plavog alpskog jezera prostire se na 30 kvadratnih kilometara. velika vodena površina pred očima osobe koja dolazi. Na istoku je omeđen hrapavim stijenama, na sjeveru strmo rastućim niskim planinskim lancima, na jugu su moćne, plodne padine, a samo na zapadu je nizina izložena poplavama Blata. Ljeti ovuda teče voda koja se nakupi tokom jeseni i zime, i odlazi kroz podzemne kraške rupe (ponor), a na suhom dnu jezera se sije kukuruz itd.

4. Do Blagaja i izvora Bune. Odlična cesta. (do izvora se lako može doći pješice za 5 minuta, s mjesta na kojem morate izaći iz kola.) Put do Blagaja vodi duž lijeve obale Neretve, pored Južnog logora i vojnog strelišta, zatim skreće lijevo, napušta put za Metković i kreće k najudaljenijoj tački Mostarskog polja. Usput, lijevo, vrijedno za pogledati državna Vinogradarska stanica, površine 32 hektara. Lijepa *presshaus*, novinarska kuća, ujedno i stan upravnika. Vinova loza se uzgaja i sadi samo s područja apsolutno bez filoksere, dijelom za proizvodnju, a dijelom za distribuciju vinogradarima, i velikim rasadnicima voćaka. Dosadašnji rezultati vinogradarske

stanice više su nego zadovoljavajući. Kvalitet je izvrstan, proizvodnja vrlo produktivna.

Na 12 km udaljenosti od Mostara, nalazi se Blagaj, glavno mjesto u Bišću polju, leži na početku planinskog puta, koji vodi od Mostara do Nevesinja. Ovdje je bilo posljednje sjedište kršćanskih vladara, to je dvorac Bona na Chlumu, kojeg je spomenuo car Konstantin. Narodno kazivanje koje je povezano sa pričom u kojoj se prošlost i historija sjedinjuju sa izmišljenim. Za Grujicu, sina vojvode Stefana, navodi se da se pobunio protiv oca, iritirani od Turaka, i opkolio ga u gradu Blagaj. U stvari, jedan od Stefanovih sinova, u istoriji poznat kao Ahmed Hercegović, nekada je bio pobunjenik, Turčin, paša i veliki vezir. Ruševine grada Blagaja i danas se zovu Stjepengrad. Leži na strmom, nepristupačnom kamenom brdu, između Podveleža i Dubrava, 1.600 metara iznad ravnice, ali uspon na ovu planinu, koji se vodi s ceste na istoku donjeg grada, nije baš pogodan. Ulaz u grad je s jugoistoka. Zgrada čini jedan nepravilan kvadrat i pokriva čitav vrh brda, okružena je zidinama, ima tri kule, dvije na istoku i jednu na jugozapadu.

Nasuprot tome, posjeta izvoru Bune u podnožju stijene ispod grada utoliko više se isplati. Pješačka staza, stješnjena između stijene i rijeke i obložena bujnim grmovima šipaka prođe se za 5 minuta, završava pod stravično uzvišenim stijenama iznad male skupine objekata i ruševina, preko kojih se spuštaju fantastično oblikovane stalaktitne formacije stijena ogromnog nagiba. Prvo prijedete ruševine džamije koju je kamena gromada prepolovila i dolazite do objekta koji je blizu izvora rijeke. Ovaj objekt, (tekija) popularno mjesto hodočašća muhamedanske populacije, sadrži grob turskog sveca koji, sa svojim vjernim slugom, počivaju u jednostavnim drvenim sanducima prekrivenim tepisima. Čuvar koji živi pored tekije, rado pokazuje svečevo počivalište (uz novčani prilog), svake večeri pored sanduka stavlja bokal pun vode i peškir, jer mrtvi svetac noću izvodi ono, što pretpostavlja narodno vjerovanje, pranje koje propisuje religija. Svakog jutra, kako tvrde muhamedanci, peškir je vlažan, a bokal poluprazan. (posjetioci ne staju na tepihe prostrte oko sanduka)

Pored tekije izlazi se na malu drvenu terasu, neposredno ispred kamene pećine iz koje izvire Buna. Sama pećina je bogato ukrašenim stalaktitima, obasjana sablasnom, plavkastom svjetlošću u nadvišenom, nagnutom grotlu u kojem se gnijezde najrazličitije vrste ptica, u poput spužve perforiranom moćnom kamenom zidu. Dno pećine čini mirna, duboko plava vodena površina iz koje izviru vode Bune, bogate srebrnom i crvenom svjetlucavom pastrmkom. Smatra se da je ova rijeka nastavak rijeke Zalomke, čiji su izvori na području Gacka i koja se ulijeva u klisuru desetak kilometara istočno od Blagaja, kod Ljubovije na rubu Nevesinskog polja. Priča se da je jednog dana pastir iz Nevesinja bacio svoj štap u Zalomku, a njegov otac, mlinar u Blagaju, našao ga je na Buni. Otac i sin su tada pokušali iskoristiti ovo otkriće. Pastir je svaki dan zaklao po jednu ovcu, bacio je u Zalomku, a otac bi istu izlovio iz Bune u Blagaju. Aga, koji je bio vlasnik ovaca, čudio se, kako se njegovo stado postepeno smanjivalo, a pastir je krivicu svaljivao na vukove, kojih je u tom području bilo u velikom broju. Kada je Aga počeo sumnjati, pratio je pastira i iznenadio se kad je vidio kako ovaj baca svoj plijen u rijeku. Sljedećeg dana mlinar je umjesto ovce izvadio obezglavljeno tijelo svog sina."

Toliko o mjestima oko Mostara, vrijednim posjeta, kako ih je opisao i preporučivao turistički vodič. U vodiču se dalje se govori o nastavku putovanja željeznicom iz Mostara, prema sjeveru, u pravcu Jablanice, Konjica i Sarajeva

„S mostarske stanice voz prolazi pored sjevernog logora, sa druge strane Neretve i starih turskih kula sa skladištem baruta. Nakon toga se sjeverno od grada otvara nova dolina. Lijep pogled ka dobro izgrađenoj i nastanjenoj širokoj dolini iz koje se strmo uzdiže planina Velež, s najvišim vrhom od 1897 metara. U daljem toku, s druge strane doline, vide se oštri oblici Porim planine, s najvišim vrhom od 1837 metara. Pravac kretanja voza je suprotan toku rijeke Neretve.

Nakon Mostara slijede stanice: Jablanica, 92 km, Konjic, 122 km i Sarajevo, 178 kilometara udaljeni od Metkovića. ”

(Preveo: Smail Špago)

